

Полікультуротворча діяльність. Збірник наукових праць.

Випуск 2. – К.: НАУ, 2004. – С. 16-20

СПЕЦИФІКА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ В КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНУ

ЯГОДЗІНСЬКИЙ С.М.

Національний авіаційний університет

„Не творчість повинні ми виправдовувати,
а навпаки – творчістю виправдовувати життя”

М.О. Бердяєв

Проблема творчості взагалі, і наукової творчості зокрема, є однією з найхвилюючих загадок, що по-новому постають у кожному епоху розвитку суспільства. Особливо актуально це питання постає в умовах формування постмодерної культури, яка викликає трансформацію усіх її феноменів, додаючи до них явища випадковості, нерівноваженості, стохастичності, непередбачуваності, дисипативності, синергетичності. І хоча більшість запозичених гуманітарним знанням термінів ще потребують свого уточнення, не можна не визнати факту переходу наукової діяльності на нову постнекласичну методологічну основу, яка й визначає аксіологічну цінність

творчості вченого, формує етичні норми, встановлює правове регулювання, а отже, – встановлює своє соціокультурне оточення.

Однак, не слід забувати, що наука – це високоспеціалізована діяльність по продукуванню нового знання, і питання істинності, обґрунтованості, об'єктивності наукових результатів ще ніхто не відміняв. Так Й. Хейзінга, аналізуючи суспільні відносини як гру, приходить до висновку, що „сучасна наука ... відносно малодоступна для ігрового підходу і виявляє явно менше ігрових рис, аніж в ранні роки свого виникнення” [1, 193-194]. А тому, якщо в інших сферах культури творчість може характеризуватися як гра уяви, фантазії, свободи волі, то творчість наукова змушена підкорятися встановленим критеріям наукової раціональності, яка сама по собі є дискусійною в умовах постмодерної науки, адже процес наукового пізнання обумовлений не лише особливостями об'єкту, який вивчається, але і численними факторами соціокультурного характеру [2]. Таким чином, вчений – це митець, який має необмежені можливості, проте знаходиться в обмеженому соціальному просторі, а, відповідно, – повинен керуватися його нормами, цінностями, цілями, толерантно ставитися до іншої форм

знання як до рівноправних учасників постмодерного дискурсу, в межах якого наукова творчість трактується як процес, в якому „вона сама виступає неодмінним атрибутом” [3], тобто, її можна вважати самодостатнім феноменом, який потребує власної методологічної бази. А тому ми спробуємо проаналізувати лише деякі специфічні риси діяльності вченого в сучасному науковому дискурсі та намітити тенденції подальшого дослідження цієї галузі людської практики.

Підтвердженням цього можуть стати роботи представників „історичної школи” в західній філософії К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, М. Полані, П. Фейєрабенда, які одними з перших зрозуміли, що процес народження теорій, принципів та гіпотез носить історичний характер і вимагає відповідного дослідження. Таким чином в центрі їх аналізу постало питання накопичення і прийняття науковим співтовариством результатів наукових досліджень та їх співвіднесеність з соціокультурним оточенням відповідної історичної епохи. В той же час різнобарв’я підходів до розв’язання поставленої проблеми показало, що питання творчості в науці, особливо другої половини ХХ ст. носить релятивістський характер, тобто – позиція кожного із

вищеназваних мислителів ґрунтувалася на тих конкретно-історичних прикладах, які вони брали за основу. Це показує невизначеність, відсутність єдиного підходу, методу, діючи згідно якого науковець зміг би вибудувати нові гіпотези, теорії, концепції.

Так Т. Кун, виступаючи проти позитивістської концепції науки, не перетворює процес наукового пізнання на стаціонарне явище, однак вводить поняття парадигми, в рамках якої наукове співтовариство „не ставить за свою мету знаходження нового факту чи теорії” [5, 83]. Критикуючи цей підхід І. Лакатос будує концепцію науково-дослідних програм, які, в свою чергу, концентрує на діяльності конкретного вченого, тим самим зводячи її до кунівської парадигми. Зі свого боку М. Полані розглядає дещо інший аспект наукової творчості. Він досліджує вплив особистісних факторів на процес творчості та ставить на перший план в постмодерній методологічній свідомості не традиції наукового співтовариства, а інтуїцію вченого, його особистісне освоєння “неявного знання”. Однак і тут є свої негаразди, адже, як зауважує Л. Дротянко “одержане за допомогою інтуїції та інших невербальних засобів наукове знання потребує чіткої структуризації, впорядкування та досить

строгих у науковому відношенні визначень” [6, 186]. Аналізуючи складнощі перелічених концепцій, П. Фейерабенд приходять до висновку, що всі методологічні рекомендації мають свої межі, і єдиним „правилом”, що зберігається є правило – „все дозволено”[7, 452], а відповідно в процесі наукової творчості ідеал методологічного раціоналізму необхідно замінити ідеалом методологічного анархізму.

Подібні настрої існують і в методологів синергетики як міждисциплінарної науки, оскільки вона створила умови для інтенсивного обміну парадигмальними принципами між різними дисциплінами [8, 196-226], а відповідно, – від „лінійного” мислення на новому етапі функціонування науки здійснюється перехід до нелінійного. І якщо класична наука була звернена до питання істинності, вибудовуючи детерміністичну картину світу, то в умовах синергетичного росту знання на перший план виходить особистість дослідника, його індивідуальна „самоорганізована і динамічна позиція” [9], світоглядні й психологічні переконання, так як при відсутності абсолютної істини особливої актуальності набуває питання розуміння і трактування отриманих фактів, способів його інтерпретації та обґрунтування. За приклад можна взяти

модель атома Резерфорда, яка зовсім не відповідає істині, хоча і дозволила пояснити певні закономірності його будови. З цього можна зробити наступний висновок: якщо на формування класичного типу раціональності позитивно вплинуло відчуження суб'єкта дослідження від його об'єкту, то неklasичні теорії кінця XIX – початку XX століття вимагали втручання особистісного фактора на формування змісту наукового дискурсу. Це, на нашу думку, було викликано зміною методологічних основ наукового та філософського пізнання, що перш за все вбачається в кардинальному переосмисленні традиційного поняття експерименту. Те, що спостерігалось вченими в рамках класичного природознавства є не чим іншим як сукупністю макрооб'єктів, що вимагало наявності стабілізуючих норм і традицій та сприяло об'єктивному пізнанню дійсності. В той же час постнеklasична методологія і процес формування нового знання нерозривно зв'язані з особистістю вченого, його нормативними, ціннісними установками в поясненні отриманих теоретичних даних, а відповідно – від колективної творчості здійснюється перехід до індивідуальної.

І хоча дане питання потребує більш детального вивчення, ми спробували висвітлити найхарактерніші на даний момент критерії і специфіку наукової творчості в культурі постмодерну, яка щойно тільки вимальовується, але вже зараз ми повинні реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, вносити їх у методологію науки, формувати відповідну картину світу та науковий світогляд, звертаючи особливу увагу не так на конкретне як на загальне в розрізі фундаментальних теорій, законів, постнекласичного стилю мислення й відповідного йому типу свідомості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. **ХЕЙЗИНГА Й.** Homo Ludens; Статті по истории культуры. / Пер., сост. и вступ. ст. Д.В. Сильвестрова; Коммент. Д.Э. Харитоновича – М.: Прогресс – Традиция, 1997. – 416 с.
2. **СТЕПИН В.С.** Теоретическое знание. М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
3. **МАЙДАНОВ А.С.** Поток познавательной-практической деятельности и его творческая продуктивность // Научный прогресс: когнитивный и социокультурный аспекты. – М., 1993. – 197 с.
4. **КІЗІМА В.В.** Постнекласична методологія та постнекласична освіта //Totallogy. Постнекласичні дослідження. – Київ: ЦГО НАН України, 2002 – 348 с.
5. **КУН Т.** Структура научних революций: Пер. с. англ. / Т. Кун; Сост. В.Ю. Кузнецов. – М.: ООО „Издательство АСТ”, 2002. – 608 с.
6. **ДРОТЯНКО Л.Г.** Філософське та наукове знання в культурній свідомості постмодерну. // Totallogy. Постнекласичні дослідження. – К.:ЦГО НАН України, 2001. – 260 с.

7. **ФЕЙРАБЕНД П.** Избранные труды по методологии науки. – М.: Прогресс, 1986. – 542 с.
8. **СТЕПИН В.С., КУЗНЕЦОВА Л.Ф.** Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации. – М.: ИФРАН, 1994. – 274 с.
9. **АРШИНОВ В.И.** Синергетика как феномен постнеклассической науки. – М.: ЦОП Института философии РАН, 1999. (взято на сайте ИФ РАН)